

Uppsats på fördjupningskursen i militärhistoria HT 2014

Fältmätningens samband med ”et förändrat Krigssätt”

Fältmätningeskåren 1805-1811

Författare: Thomas Neijman
Handledare: Maria Gussarsson Wijk

Innehållsförteckning

1. INLEDNING	1
SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR.....	3
FORSKNINGSLÄGE	4
METOD OCH KÄLLDISKUSSION.....	6
DISPOSITION	9
2. BAKGRUND	11
KRIGFÖRINGENS IDÉER UNDER 1700-TALET	11
MILITÄRKARTERINGENS UTVECKLING UNDER 1700-TALET OCH FÄLTMÄTNINGSKÅREN.....	12
3. SAMBANDET MELLAN FÄLTMÄTNINGSKÅREN OCH KRIGFÖRINGEN	14
HUR BESKREVS KRIGFÖRINGEN?.....	14
HUR BESKREVS DEN GEOGRAFISKA INFORMATIONENS KOPPLING TILL KRIGFÖRINGEN?.....	17
HUR BESKREVS VARFÖR OCH PÅ VILKET SÄTT FÄLTMÄTNINGSKÅREN BEHÖVDES TILL KRIGFÖRINGEN?	22
SLUTSATSER KRING SAMBANDET MELLAN FÄLTMÄTNINGSKÅREN OCH KRIGFÖRINGEN	30
4. FÄLTMÄTNINGSKÅREN OCH CIVILA BEHOV	31
5. AVSLUTNING.....	33
DISKUSSION AV RESULTATET.....	33
<i>Sambandet mellan Fältmätningsskåren och krigföringen .....</i>	<i>33</i>
<i>Fältmätningsskåren och civila behov.....</i>	<i>35</i>
BEHOV AV NY FORSKNING	36
SAMMANFATTNING.....	37
6. KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING.....	38

1. Inledning

”Et förändradt Krigssätt, som gör en noga kunskap af landet oundgänglig... har gjort till en nödvändighet, att en särskild Corps måste upprättas,”¹

Ovanstående citat kommer från det dokument som reglerar bildandet av Fältmätningsskåren. Fältmätningsskåren bildades 1805 och dess uppgift var att upprätta militära kartor² som grundades på astronomiska och trigonometriska mätningar.³ Andra uppgifter var att göra beskrivningar av riket. Dessa kunde vara topografiska,⁴ statistiska och militära. Beskrivningarna skulle inte bara ge information av militärt intresse utan också ”allt vad både diplomatiskt och ekonomiskt avseende till Landets kännedom är av nöden” det vill säga även för civila behov.⁵ Med fältmätningsskåren infördes geodetisk⁶ militärkartografi. Skåren skulle utveckla standardiserade mätmetoder och ritstilar.⁷ För att samla ihop kartor och dokumentationen från riket bildades också krigsarkivet som en del av skåren.

Vad ”Et förändradt Krigssätt” innebar beskrivs inte närmare i dokumentet. ”Et förändrat Krigssätt” och dess samband med bildandet av en kår, vilken skulle upprätta och samla militära kartor samt geografisk information⁸ (i form de topografiska statistiska och militära beskrivningarna) som skulle vara både militärt och civilt intressanta, är inte klargjort. De är detta samband som denna uppsats kommer att handla om.

Krigföring är en modern synonym för ”krigssätt”. I litteraturen framförs ofta att krigföringen förändrades under Napoleonkrigen, som pågick under tiden för Fältmätningsskårens bildande. Under Napoleonkrigen brukar det anses att manövrerandet med massarméer på olika

---

¹ KrA, förteckning 52A, D Inkomna handlingar huvudserier I, Kongl. Bref, ordres och övriga tjänsteexpeditioner,

² Kartor är ”grafiska framställningar som underlättar en ändamålsinriktad förståelse av föremål, begrepp, villkor, processer eller händelser i människans värld.

³ Astronomiska mätningar är grundade på bestämmande av en position genom astronomiska observationer och mätning av dess höjd. Trigonometriska mätningar bygger på att man använder sambandet mellan vinklar och sidor för att mäta avstånd eller höjd genom triangulering.

⁴ Topografi är studiet av den fysiska formen en terräng har

⁵ Ottoson, Lars & Sandberg, Allan, Generalstabskartan 1805-1979, Kartografiska sällsk., Stockholm, 2001 sid 7-11.

⁶ Astronomiska metoder och lantmäteriteknik kombineras för att bestämma punkters relativa läge på jordytan. Widmalm, 1990, sid 1.

⁷ Widmalm, Sven, 1990, sid 277.

⁸ Geografisk information är information som på något sätt är knuten till ett geografiskt läge.

operationslinjer spelade en stor roll.⁹ Det vill säga att militära förband manövrerade skilda från varandra. Det är en tid då Frankrike genomförde omfattande militära förändringar, möjliggjorda av revolutionen och dess efterföljande politiska läge, som brukar kännetecknas i litteraturen med nya ledningsnivåer såsom divisionen och brigaden, värnplikt, kolonntaktik, förintelseslag osv. Napoleonkrigen påverkade andra Europeiska stater som genomförde reformer under tidiga 1800-talet.

I Sverige fanns ett intresse för utvecklingen nere i Europa. Rapporter från krigsskådeplatserna och artiklar om olika militära idéer publicerades i Krigsmannasällskapets handlingar. Krigsmannasällskapet hade bildats 1796 (från 1805 Krigsvetenskapsakademin) för att utveckla och sprida kunskap om de vetenskaper, som var av betydelse för utvecklingen av krigskonsten inom armén, samt för att stimulera officerarnas kunskapsutveckling. Den mest drivande bakom bildandet var officeren Gustaf Wilhelm af Tibell. Han var sällskapets sekreterare tills 1798 då han sa upp sitt uppdrag, för att ta tjänst i franska armén.¹⁰

Under det vetenskapsvurmande 1700-talet hade även karteringstekniken utvecklats, med bland annat triangelmätning, vilket ökade möjligheten att göra mer exakta kartor än tidigare. Detta kom av både militära och civila behov av kartor. Frankrike var även tidig med att bilda en geografisk kår med sin "Ingénieurs géographes" som bildades på tidigt 1700-tal. En landsomfattande topografisk karta var klar redan 1763. Ett flertal andra länder började också med topografiska kartverk under 1700-talet. Under senare delen av 1700-talet började även olika krigsarkiv att inrättas i ett flertal länder.¹¹ Militärkartografins utveckling ledde till inrättandet av nationella organisationer för kartering och insamlande av geografisk information. 1791 inrättade England

⁹ Black, Jeremy, *European warfare in a global context, 1660-1815*, Routledge, New York, 2007, sid 128-129

Ericson Wolke, Lars, *Krigets idéer: svenska tankar om krigföring 1320-1920*, Medström, Stockholm, 2007, sid 202-203

Gussarsson Wijk, Maria, Höglund, Mats & Lundström, Bo, *Med kartan i fokus: en vägledning till de civila och militära kartorna i Riksarkivet* : arkivguide, Riksarkivet, Stockholm, 2013, sid 263

Naveh, Shimon, *In pursuit of military excellence : the evolution of operational theory*, Frank Cass, London, 1997, sid 30-34

Ottoson, Lars & Sandberg, Allan, 2001, sid 8

Widmalm, Sven, *Mellan kartan och verkligheten: geodesi och kartläggning, 1695-1860*, Institutionen för idé- och lärdoms historia, Univ. [distributör], Diss. Uppsala : Univ., Uppsala, 1990, sid 129, 277.

¹⁰ Ericson Wolke, 2007, sid 226, 236

¹¹ Frankrike på 1680-talet med Dépot d'Archives Centrales de la Marine och Dépot de la Guerre. Österrike 1711 med Archivum Bellicum med systematisk framställning av kartor som levererades till arkivet från 1764. Rysslands kejserliga kartarkiv i Sankt Petersburg grundades 1797. Norberg, Erik, "Att avfatta krigsteatern": Krigsarkivet 1805-1873', Krigsarkivet 200 år., S. 11-27, 2005.

The Ordnance Survey. Frankrike inrättade Bureaux topographiques 1801 och inom några år fanns liknande organisationer i Hannover, Rhenlandet, Bayern, Schweiz, Savoyen och Italien. År 1801 blev Tibell chef över den italienska militära lantmäterikåren samt krigsarkivet i Milano. År 1802 skickade Tibell brev till Krigskollegiums¹² president Bror Cederström och erbjöd sina tjänster samt föreslog bildandet av en svensk militärkartografisk kår. Cederström tog detta vidare till konungen och 1803 kallades Tibell hem. 1805 blev han chef för den nybildade Fältmätningsskåren.¹³

Syfte och frågeställningar

Fältmätningsskårens bildande har ett samband med den nya typen av krigföring runt år 1800. Samtidigt skulle kåren samla information för både militära och civila behov. Hur sambanden såg ut mellan dessa delar har inte klargjorts fullt ut i tidigare forskning och denna uppsats syftar till att klargöra detta.

Undersökningen har två frågeställningar:

- Vilket samband beskrev tongivande svenska militärer mellan Fältmätningsskåren och dåtidens krigföring?
- Vilket samband beskrev tongivande svenska militärer mellan Fältmätningsskåren och civila behov?

Tidsmässigt är frågan begränsad från att Krigsmannasällskapets handlingar började publiceras 1797 till att Fältmätningsskåren omorganiserades 1811.

För att besvara första frågan, kring sambandet mellan Fältmätningsskåren och dåtidens krigföring, har den brutits ner till tre delfrågor:

Hur beskrevs krigföringen?

Hur beskrevs den geografiska informationens koppling till krigföringen?

Hur beskrevs varför och på vilket sätt fältmätningsskåren behövdes till krigföringen?

---

¹² Fram till 1866 var Krigskollegium det centrala ämbetsverk den högsta ledningen av den svenska arméns förvaltning, närmast under konungen.

¹³ Ericson Wolke, Lars, 2007, sid 236.

Ottoson, Lars & Sandberg, Allan, Generalstabskartan 1805-1979, Kartografiska sällsk., Stockholm, 2001 sid 8
Widmalm, Sven, *Mellan kartan och verkligheten: geodesi och kartläggning, 1695-1860*, Institutionen för idé- och lärdoms historia, Univ. [distributör], Diss. Uppsala : Univ., Uppsala, 1990, sid 130, 140, 280

Forskningsläge

Om Napoleonkrigen och dess krigföring finns det mycket litteratur. Den forskning som använts fokuserar på fältmätningsskåren, kartering, krigföringen samt teorier kring krigföringen under tiden för Napoleonkrigen men även tidperioden innan.

Sven Widmalms avhandling *Mellan kartan och verkligheten -geodesi och kartläggning 1695-1860*, behandlar till cirka en fjärdedel fältmätningsskåren och dess framväxt, samt den militära karteringen, militärgeografi, krigsvetenskapen och övriga avhandlingen behandlar den svenska vetenskapliga utvecklingen inom geodesi samt kartografi, vilket även har ett samband för Fältmätningsskåren och ger en koppling mot det civila samhället. Avhandlingen berör till mindre del förändringarna i krigföring dock i allmänna ordalag. Av särskilt intresse för denna uppsats är redogörelsen för processen fram till bildandet av fältmätningsskåren. Widmalm beskriver korrespondensen från och mellan Tibell, Cederström samt chefen för Jämtlands regemente Johan Henrik Tawast gällande instiftandet militärkartografisk kår samt krigsarkiv. Denna redogörelse ger en bra hänvisning till brev där det kan finnas beskrivningar av den tidens krigföring och kopplingar till fältmätningsskåren.

Maria Gussarsson Wijk, Mats Höglund, och Bo Lundströms *Med kartan i fokus* behandlar ingående fältmätningsskåren samt kårens uppgifter, organisation, kartering, utbildning och arbete. Som titeln anger är kartan i fokus vilket innebär att de militärgeografiska beskrivningarna nämns som kortast och sambandet med krigföringen berörs i korthet och allmänna ordalag.

Azar Gats *A history of military thought* går igenom utvecklingen av idéer inom militären under upplysningen och fram till kalla kriget. Ur Gat får man en god bild av olika teorier, deras framväxt samt spridning och påverkan i Europa. En förtjänst är just att den inte bara fokuserar på ett land, utan ett större område och dess länder. Detta nyanserar bilden av specifika länders och aktörers påverkan, samt tydliggör spridningsvägar och skeenden, som påverkat utvecklingen.

Simon Naveh behandlar i *In Pursuit of Military Excellence – The Evolution of Operational Theory* uppkomsten av den operationella nivån. Naveh går igenom kännetecknen för den Napoleonska krigföringen samt fördelar och brister med denna såsom begränsningarna i ledningsförmåga på slagfältet när man har massarméer med ledning som utgår från en fältherre.

European warfare in a global context, 1660-1815 skriven av Jeremy Black undersöker utvecklingen utifrån att försöka nyansera historieskrivning, som exempelvis förekommandet av en "militär revolution". Black visar på den succesiva utvecklingen under 1700-talet som ger förutsättningarna för krigföringen under Napoleonkrigen. Förutom den specifikt militära utvecklingen belyses den administrativa, demografiska och ekonomiska utvecklingen som gav nya förutsättningar för krigföringen under det sena 1700-talet och tidiga 1800-talet..

Lars Ericson Wolke undersökning i "*Krigets Idéer*" tillför underlag för de förutsättningar, spridningsvägar, aktörer och tankeinnehåll som präglade idéer och debatten om svensk krigföring. Särskilt intressant är spridningsvägarna där Tibell lyfts fram som en införare av idéer från hans erfarenheter i Franska arméen. Han går i boken inte in på generaliseringar kring Napoleonkriget utan lägger istället fram spridningsvägarna av militära idéer, vilket blir givande för denna undersökning eftersom den är idémässigt grundad.

Bo Lundströms avhandling *Officeren som arkitekt och konstnär i det svenska 1800-talet* ger med sitt perspektiv på officerskåren en bra uppfattning om hur kunskaper relaterade till fältmätning (såsom kartritning) utvecklats i Sverige. Lundström kopplar den militära professionen och dess civila användning på ett givande sett. I avhandlingen lyfts kompetensen fram i de tekniska vapenslagen (fortifikation, artilleris osv) vilket visar på skillnaderna i professionalitet bland den svenska officerskåren.

Metod och källdiskussion

För att besvara frågeställningarna kommer kvalitativ textanalys göras på materialet. Den kvalitativa textanalysen syftar till att undersöka på vilket sätt källorna beskriver Fältmätningsskår, krigföring, geografisk information och civila behov för att besvara frågeställningarna. Tendenser och beroendeförhållanden behöver tas i beaktande i brev och rapporter.

Begreppet krigföring används i frågeställningarna och behöver definieras för att förtydliga frågeställningarna. Krigföring definieras i den här undersökningen som sätt att föra krig. Eftersom frågeställningarna kretsar kring det idémässiga med krigföring eftersträvas att finna det som anges som kännetecknande för det dåvarande sättet att föra krig.

För att få material från tongivande svenska militärer som kan besvara frågeställningarna har Fältmätningsskårens arkiv, Krigsmannasällskapets handlingar samt breven mellan Tibell, Cederström och konungen gällande bilandet av Fältmätningsskåren valts som källmaterial. Kan detta material ge beskrivningar från vad som skulle kunna anses som tongivande aktörer i den svenska militären under perioden?

Tibell var en av de mer drivande bakom bildandet av Krigsmannasällskapet, var dess sekreterare samt var mycket aktiv i publicerandet av dess handlingar och författade mycket gällande krigsvetenskapen. Han lyckades få igenom förslaget om att bilda en Fältmätningsskår och var som dess chef generalkvartersmästare. Under kriget med Ryssland 1808-1809 var Tibell generalstabschef.

Cederström hade genom sin post som president vid Krigskollegium, det ämbetsverk som under kungen förvaltade armén, samt generalinspektör för kavalleriet betydande inflytande.

Konungen finns med som en aktör i form av den som till slut fastställde instruktioner och gav order inom militären.

Krigsmannasällskapets handlingar är valt utifrån att det var där det publicerades artiklar om den militära utvecklingen och reflektioner kring denna. Att sällskapet hade betydelse indikeras av att den 1805 upphöjdes till Kungliga Krigsvetenskapsakademien.

Källmaterial kommer inte vara heltäckande över alla olika aktörer och influenser som skulle kunnat påverka resultatet av frågeställningarnas besvarande. Dock anses materialet vara

tillräckligt för att besvara frågeställningarna med tongivande aktörer inom de militära kretsarna som deltog i den krigsvetenskapliga diskussionen och bildandet av Fältmätningsskåren.

Det undersökta källmaterialet kommer från två olika arkiv och en samling tryckta artiklar. Dessa är Fältmätningsskårens arkiv¹⁴, Cederströmska arkivet¹⁵ och Krigsmannasällskapets handlingar.¹⁶ Avgränsningar av källmaterial för undersökningen har gjorts utifrån vilket material som har behövts för att kunna besvara frågeställningarna och den tid som finns för undersökningen som begränsar mängden material som kan hinnas gås igenom. Vad detta har inneburit beskrivs nedan för respektive källa. Val av källmaterial har också begränsats av i vilket arkiv materialet förvaras. Detta eftersom tiden inte gjort det möjligt att undersöka material som inte förvarats i Stockholm. Detta har exempelvis gjort att brev skrivna av Tawast rörande bildandet av ett krigsarkiv inte finns med i det undersökta materialet då det förvaras i Lunds Universitetsbibliotek.

Ur Fältmätningsskårens egna arkiv har volymer som bedömts kunna innehålla information som kan besvara frågorna, enligt ovan, valts ut. De delar som valts ut till undersökningen är avgående expeditionshandlingar från Kongl fältmätningsskåren År 1805-1811¹⁷ samt Kongl. Bref, ordres och övriga tjänsteexpeditioner, ankomna till Kongl Fältmätningsskåren År 1805-1811¹⁸ samt inkomna handlingar särskilda serier, Från Major Gripenberg Afgångne 2 mem.¹⁹ Övrigt material i Fältmätningsskårens arkiv har översiktligt gått igenom och bedömningen blev att sannolikheten att hitta information som anknyter till frågorna bedöms som liten i förhållande till tid som krävs för att gå igenom materialet. Detta innebär att ordrar inom Fältmätningsskåren, allmänna generalsordrar ankomna samt räkenskaper ej valts ut. Då Fältmätningsskåren existerade mellan 1805-1811 har detta varit en naturlig tidsavgränsning i materialet.

Det utvalda materialet innehåller i huvudsak olika ordrar samt regleringar av arbetet till Fältmätningsskåren och svar samt utlåtande från kåren. Dokumenten från kåren är ofta sända till

---

¹⁴ KrA, förteckning 52A.

¹⁵ KrA, Cederströmska arkivet.

¹⁶ KrA, krigsvetenskapsadamiens handlingar, krigsmannasällskapets handlingar.

¹⁷ KrA, förteckning 52A, A Koncept, Avgående expeditionshandlingar från Kongl fältmätningsskåren År 1805-1811.

¹⁸ KrA, förteckning 52A, D Inkomna handlingar huvudserier I, Kongl. Bref, ordres och övriga tjänsteexpeditioner, ankomna till Kongl Fältmätningsskåren År 1805-1811.

¹⁹ KrA, förteckning 52A, E inkomna handlingar särskilda serier, Från Major Gripenberg Afgångne 2 mem. Under kampen i Finland År 1808 och 1809 ang fältmätningsskåren.

kungen, vilken kåren hade ett starkt beroendeförhållande till, vilket behöver tas i beaktande. Vissa dokument, såsom Gripenbergs memorandum om att slå ihop Fältmätningsskåren med Fortifikationen har starka tendenser. Tendenser och beroenden för respektive källa går igenom ytterligare vid dess redovisning i undersökningen.

Eftersom frågorna är idégrundade så valdes ”Kongl. Svenska Krigsvetenskaps Akademiens Handlingar” som ett lämpligt källmaterial. Handlingarna gavs ut av Krigsmannasällskapet (från 1805 Krigsvetenskapsakademien) och innehåller vad som ansågs var krigsvetenskapligt intressanta artiklar.²⁰ Handlingarna som använts i undersökningen är från dess grundande 1797 fram till 1811 då Fältmätningsskåren omorganiserades. Alla artiklar har översiktligt blivit genomgångna och i denna genomgång har artiklar som bedöms att ha minimal sannolikhet att innehålla material som kan hjälpa till besvarandet av frågeställningarna sållats bort från en noggrannare genomgång. Detta innebär att artiklar som berör teknik, såsom den ”Svenska Artillerimåttstocken” eller ”styrkan och fastheten af Romarnes tegel”, inte gått igenom noggrannare. I övrigt har alla artiklar, tal och texter gått igenom för att hitta information som hjälper till i frågeställningarnas besvarande. Ibland går det inte att utläsa vem som skrivit de olika artiklarna vilket gör det svårt att avgöra beroendeförhållanden och tendenser.

För att skapa en bättre uppfattning kring motiv till bildandet av Fältmätningsskåren kommer korrespondens mellan Tibell och Cederström samt Cederströms korrespondens med konungen gällande ett bildande av Fältmätningsskåren användas som källmaterial. Dessa brev finns i Cederströmska arkivet. De brev som kommer användas sträcker sig från 1802 till 1804 och är de brev som finns i detta arkiv gällande bildandet av kåren. Den undersökta korrespondensen innehåller inte material från alla personer som deltog i diskussionerna om bildandet av Fältmätningsskåren och ett krigsarkiv. Det är känt att Tawast skrev till Cederström gällande bildandet av ett krigsarkiv och dess brev är inte undersökta då de finns arkiverade i Lunds Universitetsbibliotek.²¹

---

²⁰ Ericson Wolke, Lars, 2007, sid 218-219, 226-228.

²¹ Tibell, Tawast och Cederströms korrespondens finns beskriven i Widmalms avhandling. Widmalm, 1990, sid 281-283.

En problematik är att Tibell har någon koppling till i princip allt material vilket kan gör att svaren och slutsatserna påverkas av hans åsikter vilket skulle kunna skilja sig mot om ett vidare material hade undersökts. Däremot var Tibell en mycket tongivande person i perioden och hans betydelse för Fältmätningsskåren är avgörande vilket gör denna problematik som mindre betydelsefull för svaret i sin helhet. Dock behöver det tas i beaktande i arbetet.

I källmaterialet används begreppet Corps och i den moderna litteraturen används istället begreppet kår. Kår är den moderna och allmänt vedertagna benämningen på det som tidigare angavs som corps. I uppsatsen kommer kår att användas förutom vid citat. Stavningsmässigt så används även modern stavning på dåtidabegrepp som har en vedertagen modern motsvarighet, såsom exempelvis fortifikation (fortification i dåtida stavning).

Disposition

Efter denna inledning så kommer en bakgrund som är uppdelad i två delar. En om krigföringens idéer under 1700-talet och en del om militärkarteringens utveckling under 1700-talet och Fältmätningsskåren. Dessa syftar till att ge läsaren lite kött på benen innan undersökningen.

Därefter kommer undersökningen som är indelad i två delar. En för varje frågeställning.

För att besvara den första frågan kommer de tre delfrågorna undersökas. Då krigföringen är central kommer detta besvaras först med delfrågan: Hur beskrevs krigföringen? Med denna frågar eftersträvas att fastställa vad som kännetecknade den tidens krig och om det finns några skillnader i beskrivningarnas innehåll. Detta för att försöka fastställa om de redan under sin samtid ansåg att det fanns skillnader i krigföringen och om den synen samstämmer med vad annan forskning fört fram om Napoleonkrigens krigföring. Detta innebär att materialet gås igenom, med fokus på att hitta uttryck för hur krigföringen skiljer sig mot tidigare krigföring eller vise versa eller andra skillnader inom samma tidsperiod såsom skillnader mellan olika länders krigföring.

Den andra delfrågan: Hur beskrevs den geografiska informationens koppling till krigföringen? Denna fråga syftar till att undersöka synen på sambandet mellan krigföringen och geografisk information. I denna del tas material med som både beskriver krigföringen och vilken roll geografisk information hade i denna krigföring.

Den tredje delfrågan är: Hur beskrevs varför och på vilket sätt fältmätningsskåren behövdes till

krigsföringen? Här kommer beskrivningar på militärkartografiska kårer eller andra organisationer för att hantera geografisk information att undersökas. Eftersom organisationerna ofta beskrivs utifrån dess arbetsuppgifter, och i mindre grad dess koppling mot krigsföring, kommer arbetsuppgifterna lyftas fram för att se om det går utifrån dem hitta på vilket sätt de bidrog till krigsföringen.

För att besvara den andra frågan, om det civila behovet kommer referenser till diplomatiska och ekonomiska behov att eftersökas i materialet. Källmaterialet är ett militärt källmaterial vilket kommer påverka resultatet av denna fråga om civila behov.

I avslutningen sammanfattas uppsatsen och resultatet samt ytterligare behov av forskning diskuteras.

2. Bakgrund

Krigföringens idéer under 1700-talet

Lars Ericson Wolke har skrivit om den militärteoretiska utvecklingen som skedde under 1700-talet med upplysningen och dess dyrkan av förnuft samt vetenskap. Under århundrandet leder kunskapsvurmen till att krigsvetenskapen växer fram, vilket resulterar i allehanda teoretiska verk om krigföring. Exempel på detta är hur Jean-Charles de Folard (1669-1752) runt år 1730 förespråkar chocktaktiken, med falangen som förebild. Detta var en föregångare till den taktik som blev vanlig i de franska revolutionsarméerna. Moritz av Sachsen (1696-1750) förespråkade kombinerade förband, som en modern version av en romersk legion, vilket la grunden för högre kombinerade förband såsom divisioner eller armékårar. Fredrik II av Preussen var intresserad av teori, för att hitta de för Preussen lämpligaste sätten att föra krig. År 1772 gav Jacques Antoine Hippolyte, Comte de Guibert, ut ett verk med en teoribildning som senare skulle bli den napoleonska armékåren.²² Utöver dessa fanns det åtskilliga teoretiker som bidrog i den dåtida militärvetenskapliga utvecklingen. Olika teoretiska idéer implementeras under århundrandet i Europas arméer. Dock så kom de mest genomgående militära förändringarna att genomföras i Frankrikes arméer under 1790-talet.²³ Efter revolutionen fanns det förutsättningar för genomgripande förändringar av arméorganisation och införandet av nya doktriner, än tidigare. Frankrike införde krigföring och militär strategi med massarméer som rörde sig över stora områden och detta ledde till stora framgångar för dem. Detta ledde i sin tur till en följdreaktion där övriga länder i Europa också genomförde genomgripande reformer i början av 1800-talet.

Även i Sverige fanns en liknande utveckling under 1700-talet där Savolaxbrigaden är ett exempel på en implementering av nya idéer. Savolaxbrigaden, som bildades 1775, var den första svenska brigaden med kombinerade förband d.v.s. bestående av infanteri, artilleri och kavalleri inom samma enhet.²⁴ Den som föreföll ha varit drivande för Savolaxbrigadens bildande och sammansättning var dess befälhavare Göran Magnus Sprengtporten.

---

²² Ericson Wolke, Lars, *Krigets idéer: svenska tankar om krigföring 1320-1920*, Medström, Stockholm, 2007, sid 130-136.

²³ Ericson Wolke, Lars, 2007, sid 206.

²⁴ Ericson Wolke, 2007, sid 181.

Militärkarteringens utveckling under 1700-talet och Fältmätningsskåren

Under 1700-talet var det Lantmäteriet som genomförde kartering och gjorde ekonomiska beskrivningar i Sverige. En deluppgift för dessa var militär kartering. År 1776 fanns det 201 lantmätare och 150 biträden.²⁵ En skillnad mellan civil och militär geografisk informationsinhämtning är vad man ville efterforska. Den civila geografiska informationsinhämtningen fokuserade på ekonomisk nytta.²⁶

Under kriget 1741-43 konstaterades det att det fanns ett stort behov av bra kartor, särskilt i gränstrakterna. Gustaf III förberedde för ett nytt krig mot Ryssland, som kom att äga rum 1788-90.²⁷ Dessa orsaker ledde till bildandet av Finska rekognosceringsverket 1776. Widmalm menar att kartorna inte byggde på avancerade geodetiska eller astronomiska metoder utan på en mer impressionistisk militärkartografisk tradition.²⁸ Förslag om att inrätta ett svenskt krigsarkiv kom också i samma period, redan år 1774, författat av Grefve S.J Cronstedt, Konungens Över Adjutant, men projektet verkar avstannat på grund av författarens död.²⁹ Betydelsen av kunskap om kartan framgår ur vad officersutbildningen innehöll. När svenska Krigsakademin grundades 1792 fick ämnet ritning påfallande många lektionstimmar och den var grunden i kadetternas utbildning i kartritning.³⁰

Fältmätningsskårens första chef, Tibell, har mycket stor betydelsen för den militära kartografins utveckling runt år 1800. Tibell var förespråkare för att officerarna skulle orientera sig mer militärvetenskapligt och bildade därför det Svenska Krigsmannasällskapet. Han följde den militära utvecklingen som skedde på kontinenten och detta ledde 1798 till att Tibell tog tjänst som ingenjörskapten i franska armén. Efter Napoleons italienska fälttåg blev Tibell direktör för den Topografiska kåren i Cicalpinska republiken stationerad i Milano. Denna kår hade många likheter med den framtida svenska fältmätningsskåren. Den hade ett krigsarkiv och huvuduppgiften var att upprätta geodetiskt och astronomiskt grundade kartor samt göra statistiska och militärhistoriska beskrivningar. Det fanns också en uttalad koppling mot civil kartografi.

---

²⁵ Widmalm, 1990, sid 68.

²⁶ Widmalm, 1990, sid 70-74.

²⁷ Ottoson, Lars & Sandberg, Allan, Generalstabskartan 1805-1979, Kartografiska sällsk., Stockholm, 2001 sid 8.

²⁸ Widmalm, 1990, sid 277.

²⁹ Norberg, 2005, sid 12.

³⁰ Ottoson, Lars & Sandberg, 2001 sid 136.

1803 återvände Tibell hem och utformade en detaljerad plan för Fältmätningsskåren.³¹ Tibell framhävde att en Fältmätningsskår behövde bildas eftersom ”den franska arméns stora rörlighet och snabba marscher var exempel på vad goda topografiska kunskaper kunde medföra”.³²

År 1805 bildades Fältmätningsskåren och dess uppgift var att upprätta kartor gjorda på ett systematiskt och standardiserat sätt samt i text göra beskrivningar med topografiska och statistisk information samt göra militärhistoriska skildringar. Skåren skulle börja med att kartlägga gränstrakter och pass som hade militär betydelse.³³ Det nya med fältmätningsskåren var bättre trianguleringsmätning samt standardiserade tecken och symboler.³⁴ Brigaderna utförde kartering sommartid och renritning samt utbildning vintertid.

I krig skulle skåren stå till arméns förfogande och utföra rekognoseringar, exempelvis för marscher och när läger skulle slås. Fältmätarna skulle också göra skisser och samla information om stridshändelserna för att göra krigshistoriska beskrivningar.

Fältmätningsskåren skulle bestå av en generalkvartermästare, två brigadchefer, samt fyra kaptener, sex löjtnanter och sex underlöjtnanter. Dessutom anställdes civil personal i form av en professor, en sekreterare, två renritare och en vaktmästare. Skåren organiserades i en västlig och en östlig brigad samt ett krigsarkiv.³⁵

Under fältmätningsskårens sex år hann den understödja vid kriget i Pommern samt i kriget mot Danmark och Ryssland. Efter förlusten av den östra rikshalvan, Finland, 1809 så fanns inte behovet och resurserna för en östra brigad. 1811 skedde en omorganisation och skåren ombildades till en fältmätningssbrigad i Ingenjörsskåren.

I de civila svenska satsningarna på naturvetenskap så blev småskalig landkarteringen lågt prioriterad då det ansågs ha mindre civil nytta. Men med tiden ändrades synen på den civila nyttan och militärgeografiska arbeten började offentliggöras från 1820-talet³⁶

---

³¹ Widmalm, 1990, sid 278-283.

³² Widmalm, 1990, sid 281.

³³ Gussarsson Wijk, Maria, Höglund, Mats & Lundström, 2013, sid 265-266.

³⁴ Lundström 1999, sid 42.

³⁵ Gussarsson Wijk, Maria, Höglund, Mats & Lundström, 2013, sid 265-266.
Widmalm, 1990, sid 285.

³⁶ Widmalm, 1990, sid 109.

3. Sambandet mellan Fältmätningsskåren och krigföringen

Hur beskrevs krigföringen?

Den här undersökningen börjar med att fastställa att det över huvud taget ansågs, under den undersökta perioden, att det fanns ett förändrat sätt att bedriva krig. Att det fanns personer som ansåg att krigsföringen förändrats mot tidigare framkommer på ett antal ställen i materialet. Exempelvis i brevet som reglerar upprättandet av Fältmätningsskåren där det står att ”Et förändradt Krigssätt”³⁷ har gjort att Fältmätningsskårens kompetens behövs. Major Gripenberg skriver också i ett brev där han beskriver Finska rekognoseringen, vid kriget 1788, hur deras kartor var ”lämpligast efter dåvarande sätt att föra Krig”.³⁸ Dessa är två exempel och det finns betydligt fler i det nedan redovisade materialet. De källor som beskriver krigföringen i mer generella drag kommer alla från krigsvetenskapsakademins tidningar och är skrivna mellan år 1797 och 1808. Men hur beskrivs då krigföringen?

Från 1797 finns en artikel om det årets fälttåg i Italien och Österrike i striderna mellan Frankrike och Österrike. Författare är ej angiven men vid den här tiden var Tibell redaktör. I beskrivningen görs jämförelser i huvudsak mellan den franska och österrikiska ledningen men även med den svenska. Det beskrivs hur det österrikiska ”KrigsHofRådet” (högsta militära ledningen) i Wien gjorde planer och gav order till sina generaler, vilka inte vågade ta egna initiativ. Det österrikiska ledningssättet jämförs med det franska, som med sitt ”Directorium” (högsta militära ledningen) endast ”gifver tillkänna i hvad trakt och hvilka hufudföremål operationerna böra föras, men lemnar resten till Generalernas utförande.” I moderna termer skulle man kunna säga att den österrikiska ledningen beskrivs som detaljstyrande och den franska som uppdragstaktisk. Det beskrivs att svenska armén under 1700-talets krig fått lära sig det negativa med detaljstyrning genom det sätt som order gavs av Generalerna från Rikets råd i Stockholm.³⁹ Det skulle kunna vara så att författaren ville påverka ledningsmetod i Sverige genom att ge utländska och tidigare

---

³⁷ KrA, förteckning 52A, D Inkomna handlingar huvudserier I, Kongl. Bref, ordres och övriga tjänsteexpeditioner, ankomna till Kongl FältmätningCorpsen År 1805-1811 Nummer 1, Datum 16/4, Ankommen 1/5 1805, Angående inrättandet af en FältmätningCorps, med staten.

³⁸ KrA, förteckning 52A, E inkomna handlingar särskilda serier, Från Major Gripenberg Afgångne 2 mem. Under campagnen i Finland Åhr 1808 och 1809 ang fältmätningsskåren
Från Major Gripenberg Afgångne 2 mem. Under campagnen i Finland Åhr 1808 och 1809 ang fältmätningsskåren.

³⁹ KrA, krigsvetenskapsadamiens handlingar, krigsmannasällskapet handlingar 1797, No 2 Krigstidningar 1797, Anmärkningar öfver 1797 års fälttåg.

svenska exempel. De svenska exemplen är från mitten av 1700-talet vilket innebar att de verksamma personerna i ledningen inte längre fanns kvar i tjänst.

I en artikel om infanteriet från 1798 av Tibell: ”Svenska armén under sista kriget i Pommern utmålas af de utländska författare som en parodi på då varande rörliga krigshärar.” Trossens utrustning anges som ett problem i detta då den anges ej vara lämpligt organiserad och utrustad.⁴⁰ Återigen används krig i mitten på 1700-talet för att ge dåliga exempel.

En artikel från år 1800, av okänd författare, beskriver förtjänsterna av Frankrikes lättroliga artilleri ”sedan krigs-operationerna i våra tider, af den stora Preussiska Monarke fått en alldeles ohörd hastighet, och sedan de sista fälttågen icke endast bibehållit, utan förökad denna egenskap.”⁴¹ Andra artiklar i krigsvetenskapsakademiens handlingar tar upp bristen på rörlighet i det svenska artilleriet på grund av äldre tyngre konstruktioner. I en annan artikel anges att det svenska fältartilleriet är ”mindre rörligt än närvarande taktik fodrar”.⁴²

Författat av Adolf Ludvig Friesendorff, Friherre, General-Major m.m. finns ett tal bevarat från år 1800 där det framförs att i nyare krig har lättare trupper fått ett stort genomslag i krigföringen. Det beskrivs också att kriget avgörande mest kommer från ”fördelagtiga posters intagande och försvar, i afskärande af förnödenheter och tillgång till anlagda magasin” och därigenom ett stort behov av lätta trupper. Franska soldaten anges som lätt och att den marscherar utan tross för att uppnå snabbhet.⁴³ Lättare förband lyfts fram som något som möjliggör manövrerande för att avskära motståndarens underhållslinje. Detta går i linjer med hur operationslinjer brukar beskrivas och användas.

---

⁴⁰ KrA, krigsvetenskapsakademiens handlingar, krigsmannasällskapets handlingar 1798
Tankar om Svenska Infanteriet; af G.W.T.

⁴¹ KrA, krigsvetenskapsakademiens handlingar, krigsmannasällskapets handlingar 1800
Om ridande artilleri.

⁴² Krigsmannasällskapets handlingar år 1802, sid 188.

⁴³ Krigsmannasällskapets handlingar år 1801, Tal hållet den 30 Dec 1801 av Adolf Ludvig Friesendorff, Friherre, General-Major m.m., sid 85-99.

I en artikel från 1805 beskriver M.B. hur krigföringen ändrats efter revolutionen. Det beskrivs att ”så man nu för första gången otaliga härer följa en gemensam plan, genom sammanhängande rörelser understödja hvarandra, och med förenade krafter arbeta på vissa gifna ändamåls verkställande.”⁴⁴

1803 håller Tibell ett tal för Krigsmannasällskapet där han ger sin syn på krigföringen under perioden. Den fokuserade mycket på rörlighetens betydelse. Att hålla koll på vilka framsteg andra länder gjorde togs också upp. Talet genomsyrades av hur franska armén för krig, något som Tibell hade en god erfarenhet av efter sin tjänstgöring för franska armén. Divisionen och att slåss med ”blandade vapen” berörs i talet samt förmågan till rörlighet betonas tydligt. En viktig anledning att framrycka på flera operationslinjer anges vara möjligheten till underhåll och kvarter. Det menas att eftersom divisionerna manövrerade åtskilda behövde de ha order som bara tog upp det viktigaste. I divisionerna behövdes också egna staber. De olika cheferna skulle ha fulla befogenheter inom ramen för sina operationer. Det anges att den franska armén fick sin höga framryckningshastighet eftersom de inte förlitar sig på magasin utan att armén försåg sig från de områden som de passerade. Huvudfokus i artikeln ligger på rörlighet och på hur snabbhet uppnås.⁴⁵

G.L. för fram de administrativa behoven i krigföringen i en artikel om nödvändigheten av en ”Krigs-Minister”. Artikeln har sin utgångspunkt i den Franska administrationen som menas gett bra förutsättningar för militära operationer. Författaren ställer frågan ”hvad är. Som gör att Franska Arméerna i så många år, och vid så många, så olika och så stora företag, alltid till det högsta möjliga resultat förmått bringa sina framgångar, och deremot alltid till de möjligen minst svåra följder kunnat reducera motgångars inflytande.”⁴⁶ Det menas att en delförklaring till de militära framgångarna är den franska administrationen som anges vara säker och beräknelig. Därigenom menas att goda förberedelser och planläggning kunde göras.⁴⁷

---

⁴⁴ Kongl. Krigsvetenskapsakademins handlingar 1805, Om den fördelaktigaste ställning för Infanteriet är på två eller tre led, sid 73.

⁴⁵ Kongl. Krigsvetenskapsakademins 1807, Tal hållit av Tibell inför Krigsakademien 9 dec 1803

⁴⁶ Kongl. Krigsvetenskapsakademins handlingar 1808, Sid 223-265

⁴⁷ Kongl. Krigsvetenskapsakademins handlingar 1808, sid 223

Tittar man på vad krigsvetenskapsakademins övriga artiklar avhandlar är ett återkommande tema fördelar och nackdelar med lätt respektive tyngre trupp. För kavalleriet diskuteras huruvida svenska armén bör ha tungt kavalleri eller lätt kavalleri, såsom husarer. Motsvarande diskussion för infanteriet där linjeinfanteriet kontra jägare diskuteras. För artilleriet förs det lättrörliga artilleriet fram som det fördelaktiga och ett antal artiklar avhandlar möjligheterna att tillverka lättare kanoner samt hur man kan göra artilleriet mer rörligt. Att franska armén beskrivs i positiva ordalag är genomgående i tidningen, och under den undersökta perioden hade Frankrike stora militära framgångar.

Sammanfattningsvis kan man säga att vikten av förbandens rörlighet som genomsyrar materialet. Är det inte rörligheten som direkt berörs är det indirekt med beskrivningar av exempelvis fördelarna med lättare (vikt, inte kaliber) artilleri och lättare tross. Detta till motsats till de negativa beskrivningarna av tyngre artilleri eller tyngre tross. Ledning tas upp, med uppdragstaktik som det fördelaktiga, och divisionen med kombinerade vapen. Även den franska administrationen förs fram som effektiv.

Hur beskrevs den geografiska informationens koppling till krigföringen?

Även till den här frågan är absolut huvuddelen av källorna från Krigsvetenskapsakademins tidningar. De dokument som inte kommer därifrån är två brev skrivna av Tibell respektive Cederström för att förklara nyttan med geografisk information.

Som besvarandet av den tidigare frågan visat, beskrevs den franska armén utifrån sin rörlighetsförmåga. I en artikel från 1797, angående fälttågen i Italien, finns även en referens mellan kopplingen mellan geografin och krigföringen. ”Bouapartes noga kännedom af landet, och i följd däraf uträknade marscher, hvaraf följden var att alltid Kolonnerne⁴⁸ ankommo på utsatt dag och timme”⁴⁹ Det vill säga att en god geografisk kunskap medgav ett manövrerande med skilda enheter som kunde ankomma till en förutbestämd plats på en förutbestämd tid. Detta

---

⁴⁸ Kolonn kommer från det latinska ordet för pelare. Militärt behandlar kolonn formationer på djup. Tillskillnad på linjer som behandlar formationer på bredd. I den form den används i det undersökta materialet betyder det ett förband som framrycker enskilt. En kolonns framryckningsväg kunde också beskrivas som operationslinje. Kolonn i större förband ska inte sammanblandas med kolonntaktiken som är en stridstaktik på lägre nivå.

⁴⁹ Krigsmannasällskapets handlingar år 1797, No 3 Krigstidningar 1797, Anmärkningar öfver 1797 års fälttåg.

är något som överensstämmer bra med annan litteratur där manöverandet på olika operationslinjer var typiskt för Napoleonkrigen.

1798 publiceras en beskrivning om Finlands rekognosering. En stor del av artikeln avhandlar betydelsen för den unga officeren att öva rekognosering⁵⁰. ”En yngling... får under öfning i rekognosering tillfällen att till olika trakter lämpa sina kunskaper. Han lär sig att döma huru stort antal troppar på en gifven trakt kunna nyttjas: han finner öfverallt för sin inbillning militariska positioner, slagfält, mindre träffningsplatser m. M. Hans öga vänes och hans förstånd skärpes, att vid olika belägenheter finna säkraste utvägen att med förmån anfall eller försvara sig, förfölja eller retirera; med ett ord: han vinner det så kallade militariska ögonmättet. Genom en vidsträcktare kännedom af landet ledas hans tankar till konsten att sammanbinda det hela af en krigshärs ställning och rörelser; han lär sig att finna hvilka tillgångar äro lättast att försvara, hvilka ställen äro tjänligast till läger, hvad försiktighetsmått ett sådant ställe kräfver, hvilka vägar böra betäckas, hvar magasin böra anläggas m.m.” Det beskrivs också hur Gustaf III uppmärksammade behovet av Finlands befästade och gav order om att en ny försvarsplan behövdes med ett yrkande av rekognosering av gränsen som följd. Det anges att därefter bildades norra och södra rekognoseringen att utföra arbetet.⁵¹

Georg Carl von Döbeln skrev år 1800 i en artikel där geografisk information avhandlas.⁵² Han beskriver hur rekognoseringar skall förenas med ”topografiska teckningen; militära och lokalbeskrifningar”, vilka anges vara oumbärliga. Det menas att en 10 år gammal ”RekognoseringsKarta är på många ställen obrukbar. Tid och mennosko-åtgärd förändrar allt. Den skogstrakt som för 10 år sedan bestod av stubbar, skogsvexter, vindfällena varit otillgänglig, kan nu vara den slätaste, bärande mark; sankna låga ängar, genom dikning eller vatten-afledning, den hårdaste mark.” Om dessa förändringar ej skulle föras in på ”rekognoserings” kartan skulle den ej bli mer användbar ”militäriskt afseende och gagn” än en geografisk karta innehållande större orter och vattendrags namn. Detta skulle innebära att ny rekognosering alltid behövs göras inför ”alla krigshändelsers företag rekognosera å nyo, enligt afsigt och ändamål.” Det anges att

---

⁵⁰ Rekognosering är att aktivt samla information om exempelvis en fiende eller geografisk information.

⁵¹ Krigsmannasällskapets handlingar år 1798, Beskrifning om Finlands rekognosering.

⁵² Krigsmannasällskapets handlingar år 1800, sid 163-164 skrivet av G.C von Döbeln, Överstelöjtnant.

för att kunna göra rekognoseringar på ett bra sätt behöver personer ”till detta tidigt utbildas och övas.”⁵³

I en recension från 1802 av en bok om ”Den nyaste Krigshistorien af E.L.Posselt” tas vikten av topografisk information upp. Boken handlade om krigshändelserna 1798 och 1799. ”Utom den historiska nyttan man kan draga af denna bok, ger den äfven en militärisk läsare anledning till många anmärkningar, öfver nödvändigheten att i fält bestämma operationerna, så väl i detalj som i det generella, efter landets topografiska beskaffenhet.” Vidare pratas om ”det nära sammanhang som är emellan topografin och de övriga militäriska vetenskaperna.”⁵⁴

Tibell lägger i ett brev från 1802 till Cederström grunden för sin hemkomst till Sverige genom att erbjuda sina tjänster till svenska staten. I brevet förklaras vinsterna med kartering och varför den behöver göras. Tibell menar att de senare förbättringar i det topografiska arbetet och hur det därefter implementerats med ”Topografernas arbetsamhet och dristighet at väl recognocer landet” har haft en stor betydelse för den franska arméns ”marcher och djerfva rörelser”. Det menas att tyska arméernas motgångar berott på att de inte brytt sig så mycket om rekognosering och kartor men att de nu fått upp ögonen för detta och ”insedt deras fel och halfva Tyskland är nu betäckt med FältIngenieurer”. Det menas att det visar sig att det inte fungerar att tilldela karteringsuppgiften till fortifikatörerna då de har andra viktiga uppgifter och att deras arbete inte kommer att uppnå hög kvalitet om de fick ytterligare en uppgift. ”den som har många järn i elden måste låta somliga brännas!”

Det menas att det behövs göras militära och strategiska beskrivningar över gränsprovinserna där man kan fastställa försvarslinjer. Det menas också att det behövs militärhistorisk forskning av gamla krig för att man inte skall hamna i samma fel och olägenheter igen, vilket anges ha skett tidigare.⁵⁵

---

⁵³ Krigsmannasällskapets handlingar år 1800, sid 163-164 skrivet av G.C von Döbeln, Överstelöjtnant.

⁵⁴ Krigsmannasällskapets handlingar år 1802, sid 76- Resension av Den nyaste Krigshistorien af E.L.Posselt.

⁵⁵KrA, Bror Cederströms arkiv, vol. 2, Tibell till Cederström, 16/11 1802.

Cederström skickar i sin tur 1804 ett brev till kungen som avhandlar krigföringen och topografin. I brevet beskrivs att den ”förändring krigsättet undergått”, där man genom ”dristiga marscher söker kringgå” fiendens som man tidigare inte ”lämnat ur sikte, har givit landets kännedom ett ännu större inflytande” på krigsoperationerna. Det påpekas att landets kännedom alltid varit grunden för krigsplaneringen, men att skillnaden låg i att förr slog armén läger på samma plats medans nu så är armén mer utspridd. Det menas att fiendens armé nu även kan kringgå den egna armén vilket innebär att man inte hinner rekognosera all yta som behövs utan att man måste rekognosera redan i fredstid. Topografin anges också ha utvecklats som vetenskap under senare tid. Det menas att för att man skall få ländernas rätta läge behöver kartorna vila på trigonometriska mätningar och astronomiska observationer. Cederström fortsätter med att gå in på arbetet och att det behövs vidsträckta teoretiska kunskaper vilket innebär ett behov av specifikt avdelade personer, fältmätarna. Det beskrivs även att ett arkiv behövs.⁵⁶

Tibell skriver 1806 en artikel där han anger att ”Vid Krigsoperationer ingår nu landets topografi mer än förr, men vid bataljedag är detta mer ett biämne, Topografien har blifit af det största inflytande för Strategien, men nästan umbärlig för Taktiken, der nu allt afgöres genom rörelsernas hastighet och troppernas personliga tapperhet, att gå fienden inpå lifvet.” Här gör Tibell en åtskillnad på strategin och på taktiken. Topografin lyfts fram som viktigare för strategin där manövrerandet och rörelsen fått större betydelse och mindre för taktiken där den franska kolonntaktiken innebar att man flankerade i mindre omfattning och anfall rakt på fienden. I övrigt ligger denna artikels fokus på om vikten av att agera.⁵⁷ En modern tolkning kan vara att artikeln handlar om vikten av att ta initiativet och komma innanför fiendens beslutscykel.

Fältmätare Carl Gustaf Tawaststjerna publicerade 1807 en artikel om topografi.⁵⁸ Författaren menar att det gjorts vetenskapliga framsteg som sedan lett till förändringar av det militära användandet. I artikeln menas att strategin förändrats så att det blivit svårare att förutse när och var ”träffningarne” skulle ske. Detta menas innebära ett ökat behov av kartor över större områden.

⁵⁶KrA, Cederströmska arkivet, vol 10, 209-15, Bror Cederström, PM till Kungl maj:t om inrättande av fältmätningsskår 19/12 1804.

⁵⁷ Kongl. Krigsvetenskapsakademins handlingar 1806, G.W.T. Något om dristigheten i krigsoperationer, sid 16-17.

⁵⁸ Kongl. Krigsvetenskapsakademins handlingar 1807, Strödda anmärkningar öfver Topografien af C.G.T. sid 62-100.

Författaren menar att ”Topografien” under åren före artikeln skrivande gjort betydande framsteg samt att dess militära betydelse förändrats. Författaren delar in förändringarna i sex delar:

1. Det menas att de senare förändringarna av strategi/krigsoperationer har påverkat vilken information som behövdes på kartorna. Det menas att kartorna tidigare avbildat pass och vissa förutsedda slagfält medans att nu behövde hela ”krigsteatern” avbildas. Det menas att de äldre krigen var det lättare att förutse vilka områden som striderna skulle ske. Det nyare kriget däremot hade blivit snabbare och strider kunde ske överallt. ”der hvar jordfläck kunde blifva slagfält , sedan alla pass, genom aflägsna marcher och sammanhängande operationer, kunde kringås och tvingas att utan träffning öfvergivivas.” Detta anges ha inneburit att den karta som skulle vara till mest nytta var Strategiska/operationskartor, även kallade generalkartor, som uppvisade landets allmänna struktur ned åssträckningar, vattendrag och olika sorters vägar.
2. Behandlar att de nya kartorna i högre grad innefattar topografisk information. Den mängd information som behövs i de nya kartorna innebär att de behövs göras i fredstid. Kartorna menas vara nyttiga både i militär, politiska och ekonomiska syften.
3. Det förs fram att det förr användes många olika skalor på kartorna men att det nu fastställts ett mindre antal kartor vilket förenklade arbetet och tillgodosåg de behov som fanns.
4. Behandlar olika metoder att markera höjdskillnader samt olika teckens användande. Det menas att sättet som olika markeringar skall göras på är att man från olika håll ska kunna förstå vad som avbildats, vilket anges vara lämpligt för det förändrade krigssättet.
5. Det menas att förr så var armén samlad vilket innebar att ett exemplar av kartan behövdes och att långsamheten i operationerna innebar att kopiering kunde ske under pågående fälttåg. Detta menas vara en skillnad mot ”nu varande” krigssätt där arméerna rörde sig i mindre enheter. Detta innebar att kartorna behövde graveras (för att möjliggöra tryckning)
6. Behandlar olika typer av höjdförändringar. Det menas att dessa behövs avbildas på ett bra sätt, där deras sammanhang framgår, för att kartan skall vara nyttig både i militärt och ekonomiskt avseende.⁵⁹

---

⁵⁹ Kongl. Krigsvetenskapsakademins handlingar 1807, Strödda anmärkningar öfver Topografien af C.G.T. sid 62-100.

Utifrån det redovisade materialet förstärks bilden av att krigföringen ansågs kännetecknas av att förbanden manövrerade över större områden än tidigare. En annan skillnad som lyfts fram är det ledningsmässiga där befälhavarna tidigare haft sina förband samlade men nu var de utspridda över större områden. Detta innebar att kartorna behövde visa större områden eftersom man inte kunde rekognosera alla områden som förbanden kunde manövrera på. Detta innebar att mer kartering behövdes göras i fredstid.

Hur beskrevs varför och på vilket sätt fältmätningsskåren behövdes till krigföringen?

Här har organisationer som på olika sätt sammanfaller med Fältmätningsskåren i dess uppgift undersökts. Det vill säga organisationer som har som uppgift att hantera geografisk information. Eftersom organisationerna ofta beskrivs utifrån dess arbetsuppgifter, och i mindre grad dess koppling mot krigsföring, kommer arbetsuppgifterna lyftas fram för att se om det går utifrån dem hitta, på vilket sätt de bidrog till krigföringen.

Det första svenska förslaget om att inrätta en organisation inom Fältmätningsskårens verksamhetsområde gjordes av Grefve S.J Cronstedt, Konungens Öfver Adjutant, i artikeln ”Om ett Krigs-Arkivs Inrättande.” Denna artikel skrevs redan 1774, och inlämnades till kungen, men projektet verkar avstannat på grund av författarens död. Artikeln beskriver ett behov av information för att kunna mobilisera samt att i fredstid kunna göra försvars och operationsplaner. För mobilisering så anges att det behövdes information om vilka tidsförhållanden som gällde vid postgång, förbandens marschrutter med tidsbedömningar, resurser längs med transportleder och detaljer kring tillgång av transportresurser. För den fredstida krigsplanläggningen behövdes kartor och beskrivningar över de områden där man ansåg att krigsoperationer skulle ske. Detta var områdena på båda sidorna av gränserna till andra länder samt angränsande kuster. Det menas att utan denna kartering blev sannolikheten hög att förlora. Det refereras även till att tidigare förluster i krig berott på brist av denna typ av information, såsom krig i Finland och Pommern. För att kunna samla den information anses det i artikeln att det skulle behöva bildas ett krigsarkiv.⁶⁰

---

⁶⁰ Krigsmannasällskapets handlingar år 1797, artikel ”Om ett Krigs-Arkivs Inrättande”.

När Tibell 1802 skriver till Cederström för att förbereda sin hemkomst (brevets innehåll finns angivet under den förra delfrågan) så beskrivs förtjänsterna med en utökad kartering och behovet av fältingenjörer. Utöver detta hoppas Tibell att det kan finnas någon möjlighet till en tjänst för honom i Sverige. Däremot går Tibell i brevet inte in direkt på bildandet av Fältmätningsskåren. Han beskriver indirekt att en sådan organisation behövs och förtjänster med ny kartering. Tibell framför att Topografernas rekognoseringar av landet hade haft en stor betydelse för den franska arméns ”marcher och djerfva rörelser”.⁶¹

I Cederströms brev från 1804 till kungen (brevets innehåll finns angivet under den förra delfrågan) går behovet av en ”Topografisk Corps” med en organisation och arbetsuppgifter som ligger nära den Fältmätningsskår som året efter bildas. Cederström anger att behovet av vidsträckt teoretiska kunskaper innebär att specifikt avdelade personer behövs, dvs. fältmätarna. Det beskrivs även att ett arkiv behövs.⁶²

Brevet som reglerar bildandet av Fältmätningsskåren ger motiv samt uppgifter för kåren.⁶³ ”Et förändradt Krigssätt, som gör en noga kunskap af landet oundgänglig, och svårigheten för Officerarne af Wår Fortification at medhinna så vidsträckta recogoseringar, som erfordras för at fullkomligt känna egen gräns, och samla de bästa Chartorna öfver grannarnas, jemte de framsteg Topografien i sednare tider vunnit medels uppfinninga af säkrare instrumenter, som fordra et eget handlag at bemästra har gjort det till en nödvändighet, att en särskill Corps måste upprättas, som jemte recognoseringen till landets statistika och militaira kännedom, skall hafva till föremål Krigshistoriens författande”. Innebörden av ”Et förändrat Krigssätt” går det inte in djupare på i texten. Kåren hade som uppgift att göra kartor grundade på astronomiska observationer triangulering samt topografiska, statistiska och militära beskrivningar över alla militära positioner och försvarslinjer på gränserna. Kåren skulle också vara införlivad i och åtfölja Generalstaben, ”för att affatta Krigsteatern, utse läger, förätta recognoseringar, afteckna läger, träffningar och fältslag, föra anteckningar öfver Arméens operationer, och författa Krigs militaire

---

⁶¹ KrA, Bror Cederströms arkiv, vol. 2, Tibell till Cederström, 16/11 1802.

⁶² KrA, Cederströmska arkivet, vol 10, 209-15, Bror Cederström, PM till Kungl maj:t om inrättande av fältmätningsskår 19/12 1804.

⁶³ KrA, förteckning 52A, D Inkomna handlingar huvudserier I, Kongl. Bref, ordres och övriga tjänsteexpeditioner, ankomna till Kongl Fältmätningsskåren År 1805-1811 Nummer 1, Datum 16/4, Ankommen 1/5 Angående inrättandet af en Fältmätningsskår, med staten.

historia” Brigadchefen (för Fältmätningsskårens västra eller östra brigad) skulle ”Sjelf samlar han ämnen till gränsens allmänna militairebeskrifning, och författar relationer om de viktigaste pass och försvarslinier.”⁶⁴ I detta brev gicks det inte in djupare på sammanhanget för kårens bildande och mer detaljerat på hur de skulle arbeta.

Ett förtydligande av arbetsuppgifterna görs senare samma år när Tibell i ”Fortificationens och fältmätningsskårens åliggande i fält”. Där anges att Fältmätningsskåren skall ”Recognosera Landet, afteckna Positioner, träffningar och Marcher, utse utse Läger och quarter samt föra Historiska anteckningarne öfver Arméens Operationer.”⁶⁵

1807 har Tibell skrivit en artikel om Fältmätningsskårens bildande utifrån den kungliga instruktionen. Mycket fokusering på den framtida karteringen och en del om utbildning, organisation och krigsarkivet med kartsamling, böcker och instrument, modeller. Artikeln har en beskrivning av vad landets beskrivningar skall innehålla. Beskrivningen består av tre avdelningar av vilken typ av information som skall inhämtas. Första är information om beskrivning av jordskorpan. Andra är landets statistik och den tredje är militär beskrivning. Det framgår också att instruktioner för uppgifter i fält är stadgat i stora drag men att en mer detaljerad tjänsteföreskrift skall utarbetas.⁶⁶

I en artikeln ”Om Krigs-Administration och Krigs-Befällets Organisation” från 1808 nämns fältmätningsofficerarna kort. ”Dessutom måste hvar BrigadChef i fält förses med en fältmätningsofficer: BrigadAdjutanten kan och måste afgifva Situationsrapporter, men att rita kartor kan han ej medhinna.” Divisionen och brigadens roll framställs som viktig i artikeln⁶⁷

---

⁶⁴ KrA, förteckning 52A, D Inkomna handlingar huvudserier I, Kongl. Bref, ordres och övriga tjänsteexpeditioner, ankomna till Kongl Fältmätningsskåren År 1805-1811 Nummer 1, Datum 16/4, Ankommen 1/5 Angående inrättandet af en Fältmätningsskåre, med staten.

⁶⁵ KrA, förteckning 52A, D Inkomna handlingar huvudserier I, Kongl. Bref, ordres och övriga tjänsteexpeditioner, ankomna till Kongl Fältmätningsskåren År 1805-1811, Nr 30, datum 17/11, ank 17/11.

⁶⁶ Krigsmannasällskapets handlingar år 1807, G.W.T. Om Kongl. Fältmätningsskårens inrättning.

⁶⁷ Kongl. Krigsvetenskapsakademins 1808, Sid 50, Om Krigs-Administration och Krigs-Befällets Organisation.

En mer detaljerad instruktion för arbetet i Fält kommer 1809 i form av ”Instruktion för kongl. Fältmätningsscorpens tjänstgöring i fält.”⁶⁸

Den här instruktionen går tämligen detaljerat in på vad fältmätarna skulle göra i fält. I instruktionen nämns förutom personalfördelning och ansvaret för kartor att fältmätarna även hade ansvar för marsch och läger.

När marsch skulle ske, på en eller flera kolonner, kunde fältmätningsskåren upprätta ”marche-Cartor”. Bredden på dessa skulle vara det avstånd som krävdes för sidopatruller att upprätthålla säkerheten på marschvägen. Om förbandet skulle marschera på flera kolonner skulle fältmätningsschefen (högsta befälet vid detachementet från fältmätningsskåren) ge förslag på lämpliga vägar att ta, eller om nya måste öppnas, samtidigt som kolonnerna inte skulle ha för långt avstånd mellan varandra. Dessa förslag skulle utgå från generalens lämpligaste ändamål. En fältmätningsofficer borde också, om deras antal räckte, leda marschen på respektive kolonn, samt rekognosera och anteckna situationen i anslutning av marschvägen så långt ut som var möjligt. Fanns ingen fortifikationsofficer med skulle fältmätningsofficeren också leda arbetsstyrkan vid avantgardet för att se till att det var fri väg/gick att ta sig fram i marschriktningen. Marschkartor skulle särskilt upprättas när armén marscherade på flera kolonner, och särskilt om det var obanade eller mindre kända vägar som skulle användas för marschen. På marschartan skulle alla underrättelser som behövdes för marschens ”säkerhet och bekvämlighet” finnas med. En sådan borde varje kolonnchef ha.

När armén skulle ”campera” skulle Fältmätningsschefen föreslå lämplig plats utifrån underrättelser från kartor och rekognoseringar samt med hänsyn till dagsmarschens längd och fiendens gruppering. När väl generalen som var chef bestämt vilken, av de föreslagna lägerplatserna, som var lämpligast var det fältmätarens uppgift att tilldela platser till de underlydande enheterna. Man skulle vid platsfördelning ta hänsyn de olika förutsättningar som fanns beroende på om förbandet bodde i tält, lövhyddor eller jordhyddor. Så fort läger intagits skulle fältmätaren göra en karta över lägret med omnejd. Prioriterat var att snabbt få en uppfattning om området mellan Fältvaktlinjerna och själva lägret. Var en brigad förlagd ensam och det inte fanns någon fortifikationsofficer skulle fältmätaren kommendera arbetsmanskaper att röja undan naturhinder så att de inte var avskurna från varandra med dessa.

---

⁶⁸ KrA, förteckning 52A, D Inkomna handlingar huvudserier I, Kongl. Bref, ordres och övriga tjänsteexpeditioner, ankomna till Kongl Fältmätningsscorpens År 1805-1811.
Nr 39, datum 12/9 1809, ank 28/9 1809 Instruktion för kongl. Fältmätningsscorpens tjänstgöring i fält.

Om armén skulle förläggas skulle fältmätningsschefen föreslå nattlägerplatser för brigaderna, plats för arméns högkvarter och var sjukhus, artilleripark mm skulle förläggas. Fältmätningsofficeren skulle tilldela varje kår det antal byar som behövdes för att förläggas. Fältmätningsofficeren skulle också, utifrån kunskap från kartor och rekognoseringar, ge brigadcheferna information om vilka områden som behövdes bevakas för deras säkerhet. Direkt efter att brigaden gått in i kvarter skulle karta upprättas med dess gruppering. I den skulle ingå förläggningar, bevakningskedja, brigad och bataljonschefers kvarter, sjukhus, magasin, kommunikationsvägar inom brigaden mm. Ett exemplar skulle göras till Brigadchefen och ett sändas till fältmätningsschefen vid armén. Efter detta skulle omnejden börja rekognoseras så långt ut man hann.

Vid vinterkvarter så samlades alla fältmätare till högkvarteret för att utföra ritarbeten.

Om större rekognosceringspatruller skulle utgå så borde en fältmätningsofficer medfölja för att kunna underrätta befälhavaren om terrängen och skaffa sig upplysningar för att förbättra kartan. Vid mindre rekognosceringspatruller kunde fältmätningsofficeren skicka med ”omständigheters observerande” med frågor som behövde besvaras om terrängen.

Om fältmätaren själv skulle rekognosera i närheten av fiendens ställning eller kvarter så skulle detta anmälas till brigadchefen som fick avgöra lämplig eskort.

Vid strid skulle fältmätaren vara vid förbandschefen för att kunna ge upplysningar om terrängen. Fältmätaren skulle också understödja chefen med att se till att ordrar verkställdes i striden.

Över tiden skulle fältmätarna vara uppmärksamma och rita mindre kartor och promemorior för att efter träffningarna kunna göra en mer noggrann karta med beskrivning. Fältmätaren skulle föra en historisk journal och skulle därför ha tillgång till all information vid enheten som ordrar och underrättelser från ex. spioner. Historisk journal skulle skickas in varje kvartal.⁶⁹

Att instruktionen i fält till stor del fokuserar på ledning av kolonner betyder att detta var en av de viktiga kunskaper som fältmätningsskåren skulle bidra med i den tidens krigföring. En operationslinje är den väg som kolonnen framrycker på. Strid på flera operationslinjer anges ofta också i litteraturen som en viktig del i krigföringen under napoleonkrigen⁷⁰. En sak som behöver tas i beaktande kring när man läser denna instruktion är på vilket sätt kriget med Ryssland 1808-

---

⁶⁹ KrA, förteckning 52A, D Inkomna handlingar huvudserier I, Kongl. Bref, ordres och övriga tjänsteexpeditioner, ankomna till Kongl FältmätningCorpsen År 1805-1811.

Nr 39, datum 12/9 1809, ank 28/9 1809 Instruktion för kongl. Fältmätningcorpsens tjänstgöring i fält.

⁷⁰ Ex Widmalm, 1990, sid 129.

1809 påverkat den. Hur mycket av det som står i instruktionen kommer från de erfarenheter som drogs under kriget. Exempelvis skulle fokuseringen på posttjänst och kartläggning av läger kunna vara en erfarenhet av den typ av fördröjningsstrid som stora delar av krigsföringen 1808-1809 handlade om.

1809 skrevs två memorandum av Major Gripenberg, tjänstgörande vid Fältmätningsskåren, gällande ett förslag att slå ihop kåren med Fortifikationen. Det är mycket tydligt i texterna att han inte är positiv till detta förslag. Det som gör dem extra intressant är att Gripenberg tydligt beskriver fältmätningens arbete och syfte.

Ett av dokumenten är daterad 12 November 1809 har som mottagare general Wrede vid KrigsKommittén.⁷¹ Brevet förefaller vara ett svar på en fråga om Finska rekognoseringen. I brevet fanns beskrivning av den tidigare Finska rekognoseringen, en beskrivning av fältmätningsskårens arbete samt hur fältmätningen förhåller sig till fortifikationen.

Gripenberg redogör för att finska rekognoseringen hade uppgifter. Huvuduppgiften var att få ihop en ”Speciel Militairisk kännedom af landet”. Först längs riksgränsen och sedan mer vidsträckt in i landet. Men sedan hade den även en annan uppgift som man fick för samma kostnad, det var att få rekognoseringskunskapen mer utbredd bland arméns officerare. Han trycker i dokumentet på vikten av oberoendet från Fortifikationen för att kunna jobba specialiserat mot rekognosering och att rekrytera officerare dugliga på rekognosering. Det beskrivs också hur kompetensen ökade bland officerare fram till kriget 1788, men att officerarna vid rekognoseringen sökte andra befattningar vid krigsutbrottet. Detta ledde till att det inte fanns utbildad personal i rekognosering under kriget varpå att ”många angelägna skyldigheter blefvo eftersatte.” Erfarenheten av detta var att man såg vilka ”olägenheter” att inte ha en speciell ”Corps”. Men detta problem menas vara avhjälp med Fältmätningsskåren. Gripenberg passar i texten på, när han ändå har nämnt fältmätningsskåren ”nämna något om denna Corps nytta och nödvändighet”. Sedan kommer en utläggning om att minskning av budget kommer innebära att landet inte kommer karteras med kvalitet. Efter detta kommer en utläggning om att Fältmätningen inte skall slås ihop med Fortifikationen. Detta eftersom chefen behöver ha kunskap om fältmätningen och fältmätning och

---

⁷¹ KrA, förteckning 52A, E inkomna handlingar särskilda serier, Från Major Gripenberg Afgangne 2 mem. Under campagnen i Finland Åhr 1808 och 1809 ang fältmätningsskåren, daterad inlämning 12/11 1809.

fortifikation skiljer sig mycket samt har så mycket att göra att han inte kan leda en verksamhet till.

Det andra dokumentet är skrivet den 22 November 1809.⁷² Den anges vara gjord av anledning av ”Rikens Ständers Stats- Utskotts betänkande” rörande underhåll och då den del som rör Fältmätningsskåren. Gripenberg lyfter fram några skillnader mellan Fältmätningsskåren och Finska rekognoseringen i beskrivning av den senare. Det beskrivs, i ett överstruket parti, hur Finska rekognoseringens arbete börjades 1776 ”efter en mera inskränkt plan, och endast i Militairiskt afseende, lämpligast efter dåvarande sätt att föra Krig.” Istället för det kortare överstrukna stycken så skrevs ett längre stycke som utvecklade fältmätningsskårens kunskaper utöver den tekniska karteringen. ”Allt sedan fältmätningens föremål gått utom gränsen af sjelfa den geometriska mätningen, och sträckt sig till ämnen som i synnerhet fodra tactiska kunskaper, har man hos alla nationer som tänkt på eröfringar eller försvarskrig, funnit nödvändigheten att lemna i särskilda händer, ett yrke, vidsträckt att ensamt fodra användandet af en människas hufvudsakliga bemödande, och som har närmare gemenskap med härföraren än med fästnings byggarens verkningskrets.” Detta visar på att de taktiska kunskaperna ansågs, av Gripenberg, som ett viktigt bidrag från fältmätarna.

Därefter fortsätter det med en beskrivning av fältmätarens yrke. Det beskrivs hur fältmätaren, förutom att kunna mäta, skulle på ett tydligt sätt kunna rita tydliga kartor för krigsoperationer där det framgår höjdförändringar, framkomligheten för olika vapen, bättre och sämre positioner pga. ”markens olika beskaffenheter”. Han skulle ha erfarenhet att förstå betydelsen av dessa saker samt under korta tidsförhållanden ”med blotta anblicken” kunna mäta avstånd. En annan uppgift var att inhämta ”säkra statistiska underrättelser” som var bra nog för att använda till att avgöra om och hur länge olika truppslag kunde få underhåll (”subsisdera”) på olika platser. Fördelar och nackdelar skulle bedömas utifrån områdets folkmängd samt hur befolkningen ställer sig mot den krigsförande (”dennas lynne och böjelse för eller emot den krigsförande”) mm. Fältmätaren skulle också memorera området som han rörde sig på gällande: Vägarnas framkomlighet för olika förbandstyper. Möjligheter att i olika terräng manövrera dolt så att fienden överrumplas. Vilken framryckningshastighet olika förband hade utifrån ”markens beskaffenhet”. Vilka möjligheter

---

⁷² KrA, förteckning 52A, E inkomna handlingar särskilda serier, Från Major Gripenberg Afgångne 2 mem. Under campagnen i Finland Åhr 1808 och 1809 ang fältmätningsskåren, Brev skrivet den 22 November 1809.

terrängen gav fienden. Vilka ”tilgångar” som var viktigast att bevaka och mycket annat som kunde komma under övervägande. Det trycktes på att detta gjordes för att hjälpa generalen. Det menas att många fälttåg hade gått dåligt eftersom man inte haft dessa kunskaper.

Gripenberg är fortsatt väldigt tydlig i brevet att han tycker att det var ett mycket dåligt förslag att slå ihop Fältmätningsskåren med fortifikationen. Det lyfts också fram att karteringen behövdes förbättras efter Finlands förlust eftersom gränsen drastiskt ändrats samt att Sverige nu hade en väldigt lång gräns som ledde till en ”lång operations linie” och vid krig skulle första frågan bli om det fanns en pålitlig karta, för att kunna göra bra operationsplaner. ”Sättet at föra krig, är numera så förändrat, at det ej är tillräckeligt endast känna gränserna,... utan hela Rikets Militairiska beskaffenhet fodras at kännas”. Det trycktes också på att chefen för fältmätningsskåren snarare borde finnas bland härförare och taktiker än hos militära byggnadskonsten.⁷³

Det finns även beskrivningar av andra länders fältmätningsskåren och krigsarkiv i krigsvetenskapsakademins handlingar. Beskrivningen av dansk fältmätning är helt fokuserad på krigshistoriedokumentation.⁷⁴ Det finns en annan beskrivning av franskt krigsarkiv, som är inriktad mot uppgifterna att skriva historia samt kartering.⁷⁵

Utifrån det undersökta materialet framgår ett samband mellan Fältmätningsskåren och krigsföringen. I den ”nya” krigsföringen ansågs styrkorna inte var samlade, utan spridda över större områden, samt snabbare och rörligare än tidigare. Detta innebar att man inte hann rekognosera alla eventuella stridsområden i krig utan att geografisk information behövde samlas i fredstid. Den geografiska informationen behövde också hålla hög kvalitet för att möjliggöra en god planering av kommande operationer.

---

⁷³ Gripenberg gör också en utläggning om skillnaden mot Fortifikationen, ”fästningsbyggnads corpsen” Han menar att Sverige är för stort för att försvara med fästningar utan att det behövs en rörlig armé samt en skärgårdsflotta. Gripenberg tycker att fortifikationen kan börja ”befatta sig med andra yrken” eftersom Sverige inte hade så många fästningar kvar och han fortsätter med att säga ”bör fältmätningsskåren reduceras för det att fortifikationen ej har nog ämnen att sysselsätta sig med. Det vore det samma som att säga: Cavaleriet behöfs icke till hela dess antal; därför bör man reducera infanteriet.” Han fortsätter med att förklara att landet inte kommer kunna försvaras med befästningar eftersom det är så stort och i en överstruken text sägs det att fästningarna kan man förbigå. Man kan ju anta att det fanns de inom fortifikationen som skulle opponera sig mot dessa påståenden.

⁷⁴ Krigsmannasällskapets handlingar år 1802, sid160-177.

⁷⁵ Krigsmannasällskapets handlingar år 1803, sid 3-30.

Fältningskåren ansågs behövas för att i fredstid samla geografisk information för att möjliggöra planering inför och under krig. Inhämtningen av den geografiska informationen ansågs behöva göras av specialiserad personal utifrån de tekniskt avancerade mätningarna, som det behövdes kunskap om, samt den vida kompetens i krigföring som ansågs viktig. För att inte få en kompetenssvacka i krig behövdes ett eget förband med egen personal som kunde arbeta inom det geografiska specialområdet.

I krig skulle fältningskåren bistå befälhavarna med geografisk information. Fältningskåren skulle över tiden upprätta kartor av olika slag. En viktig del var ledandet av kolonnerna för att möjliggöra manövrerandet var genom att förbanden kom till rätt plats i rätt tid enligt plan. Dokumentation av krigshändelserna var också viktig för att kunna dra erfarenheter av dessa.

Slutsatser kring sambandet mellan Fältningskåren och krigföringen

Utifrån undersökningen dras slutsatsen att Fältningskåren, och dess fokusering på geografisk information, var en del i att göra krigföringen mer rörlig tillsammans med andra åtgärder såsom lättare infanteri, kavalleri, tross och artilleri samt ledningsmässiga åtgärder med kombinerade vapen och ledningsnivåer, såsom divisionen, men även förbättrad administration.

En skillnad i den dåtida svenska debatten mot i modern litteratur är att idag lyfts massarméer fram som typiskt för den tidens krigföring. Några referenser till större arméer eller massarméer finns inte i materialet.

Fältningskåren hanterade geografisk information av olika slag som i moderna termer skulle betecknas som underrättelser, underhåll, demografi osv. Fältningskåren skulle samla information som i en modern stab hade hanterats av större delen av staben, indelat efter funktionsområden (ex underrättelser, stridsledning, logistik).

Slutsatsen är att med fältningskåren infördes en expertis på geografisk information som skulle hantera de geografiskt relaterade arbetsuppgifter som ansågs behövas för att möjliggöra en rörligare krigföring.

4. Fältmätningsskåren och civila behov

Frågan är; vilket samband beskrev tongivande svenska militärer mellan Fältmätningsskåren och civila behov?

Cederströms brev om inrättandet av en Fältmätningsskår 1804 inleds med den stora nyttan med bra kartor för ”Riksgränsers projekterande”, väg och kanalbyggen, planering till hjälp för handel och lantbruk. Efter detta fortsätter det med hur krigsättet har förändrats och hur detta hanteras med nytt sätt att arbeta med topografisk information. Övrigt i brevet handlar om militära behov ingående. Det är intressant att i hela brevet på sju sidor, där de militära behoven går in på ingående, så får de diplomatiska och ekonomiska behoven endast ovan angivna korta omnämnande.⁷⁶ Även i konungens brev om inrättandet av en Fältmätningsskår 1805 återfinns texten den stora nyttan med bra kartor för ”Riksgränsers projekterande”, väg och kanalbyggen, planering till hjälp för handel och lantbruk. Dessutom står det att kartorna förutom militära behov skall innehålla sådant som behövs i diplomatiskt och ekonomiskt avseende. Utöver detta beskrivs inte diplomatiska och ekonomiska kopplingar mot verksamheten.⁷⁷ En intressant iakttagelse är att Tibells brev till Cederström 1802,⁷⁸ där topografiska ingenjörernas betydelse avhandlas, nämns endast militära behov och förtjänster och inget om diplomatiska eller ekonomiska fördelar.

Tibell höll ett tal 1805, för Krigsvetenskapsakademien, där han anger att ”Officeren af Topografiska corpsen, då han regognoserar landet, ser ej endast slagfält och lägerplatser; dalgångarnes sträckning och föreningspunkter upptäcka för honom möjligheten af kanaler, som i fred sprida välmågan i landet och i krig lätta arméns transporter.” Fokus i talet är hur armén också bidrar till ekonomin.⁷⁹

⁷⁶ KrA, Cederströmska arkivet, vol 10, sid 209-15, Bror Cederström, PM till Kungl maj:t om inrättande av fältmätningsskår 19/12 1804 och sid 217-222.

⁷⁷ KrA, förteckning 52A, D Inkomna handlingar huvudserier I, Kongl. Bref, ordres och övriga tjänsteexpeditioner, ankomna till Kongl FältmätningssCorpsen År 1805-1811 Nummer 1, Datum 16/4, Ankommen 1/5 Angående inrättandet af en FältmätningssCorps, med staten.

⁷⁸ KrA, Bror Cederströms arkiv, vol. 2, Tibell till Cederström, 16/11 1802.

⁷⁹ Kongl. Krigsvetenskapsakademins handlingar 1805, Tal hållet 2 Maj 1805 då Tibell avgick som föredragande i Krigsvetenskapsakademien, sid 190.

Gripenberg beskriver i ett av sina memorandum 1809 hur den tidigare Finska rekognoseringen endast arbetat mot militära behov och detta tolkas som att detta ska vara en skillnad mot hos Fältmätningsskåren.⁸⁰

I en artikel från 1807 av Tawast om topografi tas kort upp politiska och ekonomiska behov. Det menas i artikeln att de nya kartorna i högre grad innefattar topografisk information. Den mängd information som behövs i de nya kartorna innebär att de behövs göras i fredstid. Kartorna menas vara nyttiga både i militär, politiska och ekonomiska syften.⁸¹

Utifrån det ovan redovisade framgår att de politiska och ekonomiska behoven för fältmätningsskårens bildande fick mycket litet utrymme. De nämns i ett par meningar men inte mer. Kopplingen mellan krigsföring och kartering mot diplomatiska och ekonomiska faktorer verkar inte ha ansetts ha något samband.⁸² Det finns inget i det undersökta materialet som talar för att diplomatiska och ekonomisk nytta fanns konkretiserad i vad den innebar, vid tiden för själva bildandet av Fältmätningsskåren. Slutsatsen är att förståelsen för en civil nytta utvecklats efter skårens bildande.

---

⁸⁰ K1A, förteckning 52A, E inkomna handlingar särskilda serier, Från Major Gripenberg Afgangne 2 mem. Under campagnen i Finland Åhr 1808 och 1809 ang fältmätningsskåren, Brev skrivet den 22 November 1809.

⁸¹ Kongl. Krigsvetenskapsakademins handlingar 1807, Strödda anmärkningar öfver Topografien af C.G.T. sid 62-100.

⁸² Widmalm, 1990, sid 268, 310.

5. Avslutning

Diskussion av resultatet

Sambandet mellan Fältmätningsskåren och krigföringen

Utifrån undersökningen dras slutsatsen att Fältmätningsskåren, och dess fokusering på geografisk information, var en del i att göra krigföringen mer rörlig. Detta tillsammans med andra åtgärder såsom att göra infanteri, kavalleri, tross och artilleri lättare samt ledningsmässiga åtgärder med förband med kombinerade, såsom divisionen.

Hur sammanfaller detta med hur krigföringen beskrivs i litteraturen? Den överensstämmer bra med det som Black⁸³ och Widmalm⁸⁴ beskriver som typiskt för Napoleons krigföring. Båda författarna har tagit med divisioner som manövrerade oberoende av varandra, snabbhet och lätt artilleri. Widmalm lyfter även fram massarméer, vilket inte återfinns i det undersökta materialet.

Wolke menar att tekniska landvinningar var en sak som förändrade krigföringen. Detta återfinns också i undersökta artiklar genom förespråkandet för lättare artilleri, möjliggjort tack vare nyare gjuttekniker.⁸⁵

Ottosson och Sandberg⁸⁶ beskriver Napoleons krigföring utifrån snabbhet, stora arméstyrkor och förintelselag. Gussarsson Wijk, Höglund och Lundström⁸⁷ lyfter fram rörliga och stora arméer som typiskt för krigföringen. I detta finns en skillnad mot undersökningen där stora arméer eller massarméer inte togs upp.

En sak som är helt samstämmig mellan litteraturen och undersökningen är rörlighet.

Beskrivningar av samband mellan Fältmätningsskåren och geografisk information förekommer inte i huvuddelen av litteraturen. Den litteraturen som tar upp sådana samband är litteratur inriktad mot militär kartografi. Ottosson och Sandberg anger att krigföringens snabbhet nu gör att det uppstår ett behov av kartering i fredstid.⁸⁸ Gussarsson Wijk, Höglund och Lundström lyfter fram att de rörliga arméerna måste försörjas och att detta gjorde ”marschrutter, transportmöjligheter och logistik” viktigare än tidigare. Arméernas rörlighet och mer avancerad

---

⁸³ Black, 2007, sid 128-129.

⁸⁴ Widmalm, 1990, sid 129.

⁸⁵ Ericson Wolke, 2007, sid 202.

⁸⁶ Ottosson & Sandberg, 2001, sid 8.

⁸⁷ Gussarsson Wijk, Höglund & Lundström, 2013, sid 263

⁸⁸ Ottosson & Sandberg, 2001, sid 8.

teknik medförde en utveckling av landkarteringen.⁸⁹ Widmalm för fram att krigföringen och administrativa behov av massutskrivningar skapade ett behov av allomfattande geografisk kunskap.⁹⁰ Detta stämmer tämligen väl med det undersökta materialet.

I den undersökta litteraturen är det två verk som direkt kopplar Fältmätningsskåren och krigföringen. Widmalm anger att fältmätarnas ”specialistkompetens, att samla geodetisk, statistisk och även historisk kunskap” angavs ha ett samband med den förändrade krigföringen.⁹¹

Fältmätningens arbete går igenom men dess koppling mot krigföring beskrivs inte ytterligare.

Gussarsson Wijk, Höglund och Lundström beskriver krigföringen och Fältmätningsskårens arbete med exempelvis uppgifter som att rekognosera inför marscher. Deras beskrivning överensstämmer bra med vad som framkommit i undersökningen.⁹²

Ottosson och Sandberg anger att krigföringen medför behov av kartering i fredstid men kopplar inte detta vidare i arbetet med Fältmätningsskåren.⁹³

Det finns inget i källorna som tyder på att det fanns några divergerande åsikter om vad som kännetecknade den tidens krigsföring och Fältmätningsskårens roll, utan åsikterna var tämligen homogena. Detta kan dock bero på att alla källor kommer från kretsar med likartade idéer. Krigsvetenskapsakademien var känt för att vara franskvänligt och det är de franska förtjänsterna som konsekvent förs fram i tidskriften. Tibell har också någon koppling till allt material vilket kan göra att svaren och slutsatserna skulle kunna ge ett annat resultat om ett vidare material hade undersökts utanför denna krets av personer med liknande åsikter.

Skillnaderna mellan litteraturen och denna undersökning gällande massarméer visar på att det finns en skillnad på den moderna framställningen av Napoleonkrigens krigsföring och den inhemska svenska synen på krigföringen vid den tiden. Eftersom mycket är skrivet om Napoleons krigsföring och lite om krigföringen i Sverige under samma period förefaller det som att svenska författare ofta använder framställningar av krigsföring som inte helt överensstämmer för svenska förhållandena.

---

⁸⁹ Gussarsson Wijk, Höglund & Lundström, 2013, sid 263.

⁹⁰ Widmalm, 1990, sid 129.

⁹¹ Widmalm, 1990, sid 267, 268.

⁹² Gussarsson Wijk, Höglund & Lundström, 2013, sid 263-266.

⁹³ Ottosson & Sandberg, 2001, sid 8.

Fältningskåren och civila behov

Utifrån undersökningen framgår att de politiska och ekonomiska behoven för fältningskårens bildande fick mycket litet utrymme. Det finns lite som talar för att diplomatiska och ekonomisk nytta fanns konkretiserad i vad den innebar, vid tiden för själva bildandet av Fältningskåren. Widmalm menar att Fältningskåren främst dirigerades till militära behov under det första decenniet så krig och försvarspolitik omorienterades.⁹⁴ Tibell hade däremot ända från grundandet förespråkat de civila behoven. Han och andra fältningskårens eftersträvade ett närmande mellan militär och civil vetenskap.⁹⁵

Civilt sågs inte den ekonomiska nyttan med landkartering utan militären var de som var intresserade av landkartering. Det civila intresset låg på ekonomiska beskrivningar.

Ett exempel på att småskaliga geografiska kartor inte ansågs som civilt viktiga är Hermlins försök att ge ut en atlas över Sverige i början på 1800-talet. I arbetet att göra en atlas gick Hermlin i personlig konkurs. Då försökte han sälja den till staten och ärendet togs upp för diskussion i riksdagen 1809. Bondeståndet angav att de tyckte att verket var en god patriotisk gärning och kunde vara bra i undervisningssyfte men man såg ingen ekonomisk nytta med den och därför röstades förslaget ner.⁹⁶

Widmalm visar på hur Tibell var en stark förespråkare för att krigsvetenskapen själv skulle stå i krigsvetenskapens tjänst.⁹⁷ Senare under 1800-talet fick kårens efterföljare en stor civil betydelse. Den långvariga freden under 1800-talet, efter Napoleonkrigen, gav förutsättningarna för militären att stödja civila intressen.⁹⁸ Från 1820-talet hade fältningskåren nytta, för det civila samhällets behov, börjat få genomslag. Fullt genomslag för den civila nyttan kom först runt 1860 med det industriella genombrottet med järnvägarnas, jordbruket och gruvnäringens behov.

Att Fältningskåren skulle stötta det civila var framsynt och det skulle ta tid att sprida förståelsen för detta.

De civila behovens koppling mot Fältningskåren skulle behöva undersökas med ett större material för att bekräfta huruvida resultatet stämmer.

---

⁹⁴ Widmalm, 1990, sid 303.

⁹⁵ Widmalm, 1990, sid 294.

⁹⁶ Widmalm, 1990, sid 70-75, 100-103.

⁹⁷ Widmalm, 1990, sid 294-295.

⁹⁸ Widmalm, 1990, sid 146.

Behov av ny forskning

Utifrån denna undersökning har det identifierats ett antal områden där ytterligare forskning skulle behövas.

I instruktionen kring upprättandet av kåren angavs att den skulle samla information utifrån den diplomatiska och ekonomiska behoven. Men frågan är på vilket sätt detta fick genomslag i fältmätningens arbete. Var det något som stannade i pappersform eller implementerades det i arbetet. Genom studie av vilken typ av information som inhämtades skulle detta kunna klargöras. Exempelvis genom studie av de geografiska beskrivningarna. Detta skulle vara intressant eftersom karteringen förefaller, i huvudsak, ha setts utifrån militär nytta under det sena 1700-talet medans den ekonomiska nyttan i högre grad setts utifrån ekonomiskt inriktade beskrivningar. Det skulle kunna vara så att karteringens civila nytta först fick genomslag senare än den undersökta perioden.

Denna undersökning har gjorts med ett källmaterial från en krets av personer med likartade åsikter. Krigsvetenskapsakademien är ett lättåtkomligt material men kan samtidigt representera åsikter som inte behöver varit allmänna i de militära kretsarna vid perioden. Krigsvetenskapsakademien var franskvänlig vilket är tydligt kring vilken typ av krigsföring som får en positiv framställning. Men hur spridda var idéerna om den ”nya” krigsföringen i en vidare krets? Fanns det andra åsikter i andra kretsar? Hur homogen var officerskåren vid perioden gällande de krigsvetenskapliga idéerna? Detta skulle behöva undersökas i ny forskning.

I dagens armé hanteras geografisk information av all nivåer och olika typer av befattningar. Någon gång mellan fältmätningens tid och modern tid implementeras hanterandet av geografisk information av i princip hela staben på dess olika avdelningar. Hur skedde denna implementering av hanterandet av geografisk information till att bli allmän i det militära stabsarbetet?

Sammanfattning

Denna uppsats handlar om sambandet mellan Fältmätningsskåren och förändrad krigföring under Napoleonkriget. Krigföringen under Napoleonkriget karakteriseras ofta av rörliga massarméer. Under samma period bildas militärkartografiska kårer och i Sverige bildas Fältmätningsskåren. Fältmätningsskåren skulle även uppfylla civila behov. Denna uppsats undersöker synen bland tongivande svenska militärer på sambandet mellan Fältmätningsskåren och den tidens krigföring samt civila behov.

Det undersökta materialet består av Fältmätningsskårens arkiv, Krigsmannasällskapets handlingar samt breven mellan Tibell, Cederström och konungen gällande bilandet av Fältmätningsskåren.

Utifrån undersökningen dras slutsatsen att Fältmätningsskåren, och dess fokusering på geografisk information, var en del i att göra krigföringen mer rörlig tillsammans med andra åtgärder såsom lättare infanteri, kavalleri, tross och artilleri samt ledningsmässiga åtgärder med kombinerade vapen och ledningsnivåer, såsom divisionen, men även förbättrad administration.

Slutsatsen är att med fältmätningsskåren infördes en expertis på geografisk information som skulle hantera de geografiskt relaterade arbetsuppgifter som ansågs behövas för att möjliggöra en rörligare krigföring.

Men det finns lite som talar för att diplomatiska och ekonomisk nytta fanns konkretiserad i vad den innebar, vid tiden för själva bildandet av Fältmätningsskåren. Däremot förefaller det som att förståelse för en civil nytta utvecklas efter kårens bildande.

6. Käll- och litteraturförteckning

Otryckta källor

Krigsarkivet, samlingen *Topografiska kåren/Fältmätningkåren*, arkivförteckning 52A

Krigsarkivet, Cederströmska arkivet, arkivförteckning 291

Tryckta källor

Kongl. Krigsvetenskapsakademiens handlingar år 1805, 1806, 1807, 1808, 1809, 1810, 1811-1815, Stockholm

Svenska Krigsmanna-sällskapets handlingar år 1797, 1798, 1799, 1800, 1801, 1802, 1803, 1804, Stockholm

Litteratur

Abukhanfusa, Kerstin & Söderberg, Ulf (red.), *Krigsarkivet 200 år*, Riksarkivet, Stockholm, 2005

Berg, Roald (red.), *Norsk forsvarshistorie. Bd 2, Profesjon, union, nasjon : 1814-1905*, Eide, Bergen, 2001

Between the imperial eagles : Swedens armed forces during the revolutionary and the Napoleonic wars 1780-1820, Meddelande. 58-59 (1998-1999), Föreningen Armémusei vänner, Stockholm, 2000

Black, Jeremy, *European warfare in a global context, 1660-1815*, Routledge, New York, 2007

Clio og Mars-seminaret, *Krig i Norden 1807-1810: rapport fra Clio og Mars-seminaret på Forsvarsmuseet 6-7 november 2008*, Forsvarsmuseet, Oslo, 2009

Ericson Wolke, Lars, *Krigets idéer: svenska tankar om krigföring 1320-1920*, Medström, Stockholm, 2007

Gat, Azar, *A history of military thought: from the Enlightenment to the Cold War*, Oxford University Press, Oxford, 2001

Gussarsson Wijk, Maria, Höglund, Mats & Lundström, Bo, *Med kartan i fokus: en vägledning till de civila och militära kartorna i Riksarkivet* : arkivguide, Riksarkivet, Stockholm, 2013

Hårdstedt, Martin & Backman, Göran (red.), *Krig kring Kvarken: finska kriget 1808-09 och slaget vid Oravais i ny belysning*, Oravais historiska förening, Oravais, 1999

Naveh, Shimon, *In pursuit of military excellence : the evolution of operational theory*, London : Frank Cass, 1997

Norberg, Erik, "'Att avfatta krigsteatern": Krigsarkivet 1805-1873', *Krigsarkivet 200 år.*, S. 11-27, 2005

Ottoson, Lars & Sandberg, Allan, *Generalstabskartan 1805-1979*, Kartografiska sällsk., Stockholm, 2001

Widmalm, Sven, *Mellan kartan och verkligheten: geodesi och kartläggning, 1695-1860*, Institutionen för idé- och lärdomshistoria, Univ. [distributör], Diss. Uppsala : Univ., Uppsala, 1990